

Patrycja Kuśmierek

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Kobiety PRL – droga do równouprawnienia¹

Feminizm jako ruch społeczno-polityczny

Madeleine Albright powiedziała kiedyś: „W piekle jest specjalne miejsce dla kobiet, które nie pomagają innym kobietom”. Od zarania dziejów płeć kobieca przedstawiana była jako słabsza i teza ta przez wiele wieków nie była podważana. Dopiero w XVIII wieku kobiety zaczynają dopominać się o swoje prawa, co wywołuje niemałą rewolucję, która trwa po dziś dzień. Każda kobieta powinna być świadoma, jak kiedyś o nasze prawa walczyły inne kobiety, często oddając za to swoje życie.

Historia od wieków pokazuje nam postrzeganie kobiety jako tej gorszej pod różnymi względami: biologicznym, umysłowym, fizycznym, psychicznym. Poczynając od starożytności, zauważamy panujący tam model patriarchalny. Filozofowie greccy często twierdzili, że kobieta nie powinna być nawet nazywana osobą, a decyzje za nią miał podejmować mąż lub kapłan. Nie miała prawa dostępu do sfery publicznej, co w starożytności oznaczało brak tożsamości i obywatelstwa. Dopiero wiek XVIII przyczynił się do wyrwania kobiet z letargu. Kobieta spełniała się wówczas przede wszystkim jako dobra pani domu, która zajmowała się zarządzaniem służbą i wychowywaniem dzieci. Kobiety z wyższych sfer mogły sobie pozwolić na zgłębianie literatury i zajmowanie się modą. Natomiast kobiety wiejskie pomagały w pracach rolnych i wykonywały również różne prace produkcyjne w domu. Jednak ani jedne, ani drugie nie brały udziału w życiu społecznym i politycznym. Dopiero rozwój rolnictwa kapitalistycznego i tworzenie fabryk poskutkowało zmianami warunków życia rodzinnego. Pracujące kobiety uzyskiwały niezależność i samodzielną pozycję gospodarczą, a tego zaczęły im nieco

¹ Fragmenty pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem dr hab. Edyty Pietrzak, prof. AHE w Łodzi na kierunku politologia na Wydziale Humanistycznym Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.

zazdrościć inne kobiety. Pragnienie usamodzielnienia się zaczęło odczuwać także w sferach wyższych. Kobiety zaczynają dopominać się o swoje prawa, co wywołuje trwającą do dziś rewolucję.

Początek ruchów emancypacyjnych w Wielkiej Brytanii i Ameryce to działania ruchu sufrażystek. Domagały się one praw wyborczych dla kobiet jako pierwszego kroku do równouprawnienia. Kobiety pragnęły aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym i politycznym. Działalność angielskich sufrażystek pod przywództwem Emmeline Pankhurst to prawdziwa walka z władzą o prawa kobiece – poczynając od zebrań, w których uczestniczyły sufrażystki, aby przerwać ministrom posiedzenia, poprzez przywiązywanie się łańcuchami do bram, wybijanie szyb w budynkach rządowych i tłumaczenie, iż „argument wybitej szyby jest najcenniejszym argumentem w polityce współczesnej”², palenie staników i podpalanie skrzynek pocztowych, po aresztowania, w których często, aby zwrócić uwagę na skalę protestu, kobiety podejmowały głodówki, a rozwiązaniem dla władzy było ich przymusowe sztuczne odżywianie.

Problem równouprawnienia stał się widoczny na całym świecie. Polki, obserwując sytuację na świecie, postanowiły zaważczyć również o swoje prawa. W Polsce ruch ten przebiegał nieco inaczej niż na świecie, ponieważ aby mówić o prawach kobiet, trzeba było zaważczyć o niepodległość kraju. Mimo trudności życia pod trzema zaborami ruch kobiecy był ponadrozbiorowy³. Początek XX wieku w Polsce zrodził nową „falę feminizmu”. Społeczeństwo poczuło możliwość odzyskania niepodległości, w związku z tym odrodziły się wśród emancypantek hasła niepodległościowe, ale nie tylko. Kobiety stały się odważniejsze, coraz śmielej zaczęły zwracać uwagę na cielesność kobiecą i odczuwanie przyjemności z aktu miłości. Szczególnie aktywnie w głoszeniu egalitaryzmu działała Zofia Nałkowska, Eliza Orzeszkowa, Maria Konopnicka. Polskie emancypantki wierzyły, że kwestia nadania praw wyborczych to kwestia odzyskania niepodległości, okazało się to jednak złudne, a kobiety same musiały upomnieć się o swoje prawa, które uzyskały w 1918 roku.

Wybuch pierwszej wojny światowej diametralnie zmienił kwestię równouprawnienia. Kobiety angażowane były w wojnę tak samo jak mężczyźni, często musiały zastępować mężczyzn na ich miejscach pracy, w gospodarstwach⁴. Kwestia przyznania praw wyborczych kobietom, jak wiemy, w każdym kraju różniła się – nie tylko datą nadania, ale także odrębnymi pobudkami. Najwcześniej prawa wyborcze dla kobiet zostały przyznane w 1869 roku w Stanach Zjednoczonych. Jednak nadanie praw nastąpiło tylko w jednym ze stanów – Wyoming. Reszta mieszanek Stanów Zjednoczonych jeszcze długo musiała czekać, aż zostanie uznana za pełnoprawne obywatelki, ponieważ prawa te w reszcie stanów zostały przyznane kobietom w 1920 roku. Porównując Stany Zjednoczone z innymi krajami świata, prawa wyborcze zostały nadane kobietom dość późno. Znacznie wcześniej prawa te nadała kobietom Nowa Zelandia – 1893 rok i Australia

² D. Nawalny, *Sufrażystki*, <http://www.ceo.org.pl/pl/koss/online/4/sufrazystki> [dostęp: 18.01.2016].

³ S. Walczewska, *Damy, rycerze, feministki*, Wydawnictwo eFka, Kraków 2000, s. 57.

⁴ Z. Sujkowska-Życka, *Dążenia kobiet do zrównania ich statusu społecznego*, http://mamypracujacemamy.pl/pl/aktualnosci/64,___dazenia_kobiet_do_zrownania_ich_statusu_spolecznego.html [dostęp: 21.01.2016].

– 1903 rok. Można więc stwierdzić, że hasła o egalitaryzmie znacznie później akceptowane były w krajach prekursorskich tego nurtu. Jednak i w Europie wreszcie zaczęło się coś zmieniać. Pierwszym krajem, który nadał kobietom prawa wyborcze, była Finlandia – w roku 1906, dalej za nią poszła Norwegia – w 1913 roku, Dania i Islandia – w 1915 roku, a także Holandia i Rosja – w 1917 roku⁵.

Kobiety w epoce PRL

Początek XX wieku to okres pierwszej i drugiej wojny światowej, który mocno wpłynął na zrównanie praw kobiet z mężczyznami. Wraz z wybuchem drugiej wojny światowej wiele kobiet zmuszonych było do podjęcia pracy zarobkowej z powodu utraty męskiego żywiciela rodziny i degradacji społecznej⁶. Do podjęcia pracy zawodowej były zmuszone też często osoby młodsze, które zostając sierotami lub półsierotami, musiały porzucić edukację, aby uzupełnić budżet domowy⁷. Okres powojenny mocno wpłynął więc na aktywizację zawodową kobiet. Władza socjalistyczna potrafiła umiejętnie wykorzystać przeobrażenia, jakie nastąpiły w kwestii kobiecej, stosując do tego celu odpowiednią politykę. Zmianie więc została poddana nie tylko polityka, ale także kwestie społeczne czy gospodarcze. Można więc stwierdzić, że nowy rząd stał się arbitrem praw kobiet⁸.

Polska Ludowa propagowała emancypację kobiet zarówno w rodzinie, jak i w pracy zawodowej. Propaganda głosiła pełne równouprawnienie płci i wzywała kobiety do włączenia się do produkcji przemysłowej i skolektywizowanego rolnictwa. W okresie PRL nastąpił awans społeczny kobiet, co przyczyniło się do tego, że kobiety stały się bardziej niezależne finansowo. Kobiety wiejskie masowo przybywały do miast, gdzie miały szansę na lepszą egzystencję – miały możliwość podjęcia pracy lub nauki i usamodzielnienia się. Władza socjalistyczna, aby realizować dalszą politykę równości, zniósła w 1949 roku ograniczenie dostępu kobiet do zawodów męskich. Dotychczas kobiety podejmowały pracę w charakterze kucharek, szwaczek, urzędniczek. Położono nacisk na zwiększenie zatrudnienia robotnic niewykwalifikowanych, podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracownic, a także awansowanie kobiet na „odpowiedzialne” stanowiska. Kobiety mogły podejmować pracę w zawodach, o których wcześniej nie było mowy, na przykład jako traktorzystka, elektromonterka, motornicza. Stalinizm nie tylko skupiał uwagę na aktywizacji zawodowej kobiet, ale także uważał, że kobieta powinna poświęcać się rodzinie. Władzy jednak nie chodziło o samorealizację kobiety, ale o wychowywanie przyszłego obywatela PRL. Prawdziwa kobieta PRL powinna więc łączyć obie role, dlatego też państwo próbowało pomóc kobietom w realizacji własnej polityki.

⁵ 90 lat prawa wyborczego dla Polek, http://www.perspektywy.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=692 [dostęp: 25.01.2016].

⁶ N. Jarska, *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2015, s. 26.

⁷ Tamże, s. 30.

⁸ M. Fidelis, *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2015, s. 40.

Proces industrializacji, czyli rozwoju gospodarczego kraju polegający na zwiększeniu udziału przemysłu w gospodarce narodowej, trwał w najlepsze⁹. Państwo używało różnych środków, aby zjednać sobie jak najwięcej osób, w związku z tym stosowało na przykład propagandę. Najważniejsza była aktywizacja zawodowa kobiet, stąd też w tym okresie model kobiety wykonującej pracę męską był mocno propagowany. Propaganda rzucała hasła wyzwolenia od tradycji, jaka panowała od wieków, uwolnienia z więzów domowej i rodzinnej przemocy, poniżenia społecznego, argumentując to często troską o usamodzielnienie się kobiet¹⁰. Jednak prawdziwym celem polityki prowadzonej przez państwo nie było przejęcie się sytuacją kobiet uciemnionych, a potrzebą rąk do pracy. Hasła emancypacyjne rzucane w okresie PRL były pozorne. To prawda jednak, że kobiety stały się bardziej niezależne i samodzielne, poczuły się docenione i potrzebne do budowy państwa socjalistycznego.

W 1956 roku wprowadzona została reforma polityki destalinizacji, która spowodowała zwrot w polityce prowadzonej przez władzę socjalistyczną i propagowanie powrotu „jedynego żywiciela rodziny”, którym był niezastąpiony mężczyzna. Po śmierci Stalina za całą sytuację, która spowodowała kryzys w kraju, zaczęto winić kobiety. Dlatego też kolejne lata przyniosły zwrot prowadzonej dotychczas polityki, polegającej na głoszeniu haseł egalitaryzmu. Kontroli uległa propaganda. Traktorzystka – symbol emancypacji kobiet, została w okresie destalinizacji obalona. Prasa uległa zmianie. Traktorzystki i murarki ukazywane jako przodowniczki pracy zaczęto mocno krytykować. Szczególnie te kobiety, które wykonywały zawody męskie, czyli wymagające wyższych kwalifikacji technicznych, zaczęto oskarżać o rozwiązłość seksualną i usuwano ze stanowisk. Celem było tutaj powrót do tradycyjnej polityki, jaką prowadzono przed znienawidzonym okresem stalinowskim¹¹. To na kobietach spoczywał więc dotychczas największy ciężar życia codziennego, a przecież bez ich niedostrzegalnego i niedocenianego wysiłku w PRL by się nie przeżyło¹². *Irena do domu!* – to jedno z haseł, które w okresie odwilży było kierowane do kobiet. Kobiety ponownie zostały zepchnięte do zawodów gorzej płatnych, a to miało ogromny wpływ na ich sytuację życiową i spowodowało uzależnienie finansowe od mężczyzn.

Udział kobiet w życiu społeczno-politycznym w czasach PRL

Organizacji, które działały na rzecz interesów kobiet w Polsce Ludowej było niewiele, a te, które działały, starały się nie tylko rozwiązywać problemy dnia codziennego, ale również próbowały włączyć kobiety do życia polityki. Ich celem była przede wszyst-

⁹ *Encyklopedia PWN*, hasło *industrializacja*, <http://sjp.pwn.pl/slowniki/industrializacja.html> [dostęp: 10.03.2016].

¹⁰ M. Klecel, *Feminizm w PRL*, <http://wpolityce.pl/historia/53637-feminizm-w-prl> [dostęp: 12.03.2016].

¹¹ M. Fidelis w rozmowie z P. Szmulewicz, *Polska Ludowa i porządek plci*, <http://lewica.pl/?id=29146&tytul=Ma%B3gorzata-Fidelis:-Polska-Ludowa-i-porz%B1dek-p%B3ci> [dostęp: 21.03.2016].

¹² M. Klecel, dz. cyt.

kim promocja partii. Upolitycznienie, jakie panowało w tamtym okresie, odbijało się dosłownie na każdej płaszczyźnie, a istnienie organizacji kobiecych niezależnych od władzy było niemożliwe.

Liga Kobiet to właśnie jedna z takich organizacji, która prowadziła aktywną propagandę i działała tak, jak jej kazała odgórna władza. W okresie stalinizacji nawoływała: *Kobiety na traktory!*, a gdy okres ten minął i władza zmieniła politykę, kazała im wrócić do domów. Ta zmienna polityka w kraju i pogarszająca się sytuacja życiowa spowodowały dużą niechęć do władzy. Wywoływało to coraz większe strajki, których władza nie mogła już tak łatwo stłumić jak na początku. Ludność czuła się źle w kraju, a strajki były jedną z niewielu możliwości na ukazanie tego władzy. Mobilizacja społeczeństwa okazała się ogromna, ciągle wypływały nowe czynniki, które były pretekstem do organizacji strajków.

Kryzys panujący w kraju pod koniec lat siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych przyczynił się do rozwijania opozycji wobec władzy komunistycznej. Tworzenie takich organizacji, jak Komitet Obrony Robotników, Wolne Związki Zawodowe spowodowało, że ludność zaczęła organizować strajki w zakładach pracy na wysoką skalę, a NSZZ „Solidarność” to pierwszy niezależny związek zawodowy w kraju socjalistycznym, który przyczynił się do obalenia komunizmu. Współzałożycielką tego związku była Anna Walentynowicz, która przeciwstawiając się socjalistycznej polityce państwa, została zwolniona ze Stoczni Gdańskiej. Kobiety masowo angażowały się w działalność „Solidarności”, chcąc poprawić swój los, a przede wszystkim los kraju.

Kobiety były w bardzo trudnej sytuacji w okresie działalności opozycyjnej „Solidarności”. Oczywiście zasługi i działalność mężczyzn jako aktywnych działaczy politycznych dla opozycji jest niepodważalna. Podlegali oni surowym i bardzo częstym represjom, ponieważ stanowili „jawną opozycję”, na przykład poprzez kierowniczą działalność w strukturach organizacji. Byli oni tak naprawdę „wystawieni na pierwszy ogień” i władzy łatwo było ich skazać. Kobiety natomiast działały w konspiracji, musiały dbać o prawidłowe funkcjonowanie podziemia, tak aby nie narazić siebie oraz innych członków. Wymagało to od nich nie lada poświęceń, często kosztem rodziny i dzieci. Jednak ich wiara w wolną Polskę stała się przyczynkiem do zrealizowania tego, jeszcze nie tak dawno, marzenia. Dziś demokrację zawdzięczamy NSZZ „Solidarność”, jednak rzadko możemy usłyszeć, że za sukcesem tym stoją kobiety i często nie docenia się ich i nie mówi o ich zasługach w budowaniu wolnej Polski.

Bibliografia

90 lat prawa wyborczego dla Polek, http://www.perspektywy.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=692 [dostęp: 25.01.2016].

Encyklopedia PWN, hasło *industrializacja*, <http://sjp.pwn.pl/slowniki/industrializacja.html> [dostęp: 10.03.2016].

Fidelis M. w rozmowie z P. Szmulewicz, *Polska Ludowa i porządek plci*, <http://lewica.pl/?id=29146&tytul=Ma%B3gorzata-Fidelis:-Polska-Ludowa-i-porz%C3%82dek-p%C3%93ci> [dostęp: 21.03.2016].

Fidelis M., *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2015.

Jarska N., *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2015.

Klecel M., *Feminizm w PRL*, <http://wpolityce.pl/historia/53637-feminizm-w-prl> [dostęp: 12.03.2016].

Nawalny D., *Suфраzystki*, <http://www.ceo.org.pl/pl/koss/online/4/suфраzystki> [dostęp: 18.01.2016].

Sujkowska-Życka Z., *Dążenia kobiet do zrównania ich statusu społecznego*, http://mamypracujacemamy.pl/pl/aktualnosci/64,___dazenia_kobiet_do_zrownania_ich_statusu_spolecznego.html [dostęp: 21.01.2016].

Walczeńska S., *Damy, rycerze, feministki*, Wydawnictwo eFKA, Kraków 2000.